



สารานุกรมศัพท์ดนตรีไทย
ภาคคีตะ-ดุริยางค์

ฉบับราชบัณฑิตยสภา

สำนักงานราชบัณฑิตยสภาจัดพิมพ์

พิมพ์ครั้งที่ ๑ พ.ศ. ๒๕๔๐ จำนวน ๑,๕๐๐ เล่ม
พิมพ์ครั้งที่ ๒ พ.ศ. ๒๕๔๕ จำนวน ๒,๐๐๐ เล่ม
พิมพ์ครั้งที่ ๓ พ.ศ. ๒๕๖๐ จำนวน ๑,๐๐๐ เล่ม
ราคาเล่มละ ๒๕๐ บาท

สำนักงานราชบัณฑิตยสภา

สนามเสือป่า ถนนศรีอยุธยา เขตดุสิต กรุงเทพฯ ๑๐๓๐๐
โทร. ๐ ๒๓๕๖ ๐๔๖๖-๗๐ โทรสาร ๐ ๒๓๕๖ ๐๔๘๕
www.royin.go.th

ข้อมูลทางบรรณานุกรมของสำนักหอสมุดแห่งชาติ

National Library of Thailand Cataloging in Publication Data

สำนักงานราชบัณฑิตยสภา.

สารานุกรมศัพท์ดนตรีไทย ภาคคีตะ-ดุริยางค์ ฉบับราชบัณฑิตยสภา.--
พิมพ์ครั้งที่ ๓.-- กรุงเทพฯ : สำนักงาน, ๒๕๖๐.

๒๗๖ หน้า.

๑. ดนตรีไทย--สารานุกรม. I. ชื่อเรื่อง.

๗๘๐.๙๕๙๓๐๓

ISBN 978-616-389-050-4

พิมพ์ที่ ห้างหุ้นส่วนจำกัด อรุณการพิมพ์

๔๕๗/๖-๗ ถ.พระสุเมรุ แขวงบวรนิเวศ เขตพระนคร

กรุงเทพมหานคร ๑๐๒๐๐

โทร. ๐ ๒๒๘๒ ๖๐๓๓-๔ โทรสาร ๐ ๒๒๘๐ ๒๑๘๗-๘

E-mail: info@aroonkarnpim.co.th





คำนำ

ในการพิมพ์ครั้งที่ ๓

หนังสือสารานุกรมศัพท์ดนตรีไทย ภาคคีตะ-ดุริยางค์ ฉบับราชบัณฑิตยสภา เป็นหนังสือที่สำนักงานราชบัณฑิตยสภาได้จัดพิมพ์เผยแพร่ไปแล้ว ๒ ครั้ง แต่ยังมีผู้ให้ความสนใจเป็นจำนวนมาก สำนักงานราชบัณฑิตยสภาจึงได้จัดพิมพ์ซ้ำอีกครั้ง ในการจัดพิมพ์ครั้งนี้ คณะบรรณาธิการจัดทำสารานุกรมศัพท์ดนตรีไทยได้แก้ไขปรับปรุงในส่วนที่เป็นโน้ตบางตัวให้ถูกต้องยิ่งขึ้น

สำนักงานราชบัณฑิตยสภาหวังเป็นอย่างยิ่งว่า หนังสือสารานุกรมศัพท์ดนตรีไทย ภาคคีตะ-ดุริยางค์ พิมพ์ครั้งที่ ๓ นี้ จะเป็นประโยชน์และให้ความรู้แก่ผู้สนใจศึกษาดนตรีไทย ทั้งด้านการบรรเลง การขับร้อง และเครื่องดนตรี ทั้งยังเป็นการสืบสานวัฒนธรรมการดนตรีไทยให้คงอยู่ต่อไปด้วย.



(ดร.โสภา ชูพิกุลชัย ชาติมนตรี)

นายกราชบัณฑิตยสภา

สำนักงานราชบัณฑิตยสภา

พฤษภาคม ๒๕๖๐

คำนำ (ในการพิมพ์ครั้งที่ ๑)

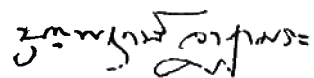
หลังจากที่ราชบัณฑิตยสถานได้จัดพิมพ์หนังสือสารานุกรมศัพท์ดนตรีไทย ภาคประวัติและบทร้องเพลงเถา ซึ่งเป็นผลงานลำดับแรกของคณะกรรมการทำสารานุกรมศัพท์ดนตรีไทยออกเผยแพร่ไปแล้วเมื่อ พ.ศ. ๒๕๓๖ ปรากฏว่ามีผู้สนใจอย่างมากทำให้ต้องจัดพิมพ์ใหม่เป็นครั้งที่ ๒ ใน พ.ศ. ๒๕๓๘ นับเป็นนิมิตหมายที่น่ายินดี เพราะเป็นเครื่องยืนยันว่าศิลปะดนตรีไทยจะไม่เสื่อมสูญดังที่เคยมีผู้วิตกกัง หนังสือสารานุกรมศัพท์ดนตรีไทย ภาคคีตะ-ดุริยางค์ เป็นหนังสืออีกเล่มหนึ่งที่จะช่วยให้ผู้ที่สนใจได้ใช้ศึกษาค้นคว้าศิลปะด้านนี้ นอกจากการจัดทำคำอธิบายศัพท์ที่เกี่ยวกับเครื่องดนตรี การขับร้อง และการบรรเลงดนตรีไทยแล้ว ราชบัณฑิตยสถานยังได้ขอพระราชทานพระราชนุญาตจากสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี อัญเชิญบทพระราชานิพนธ์เรื่อง **เด็กและดนตรีไทย** มาลงพิมพ์ในส่วนต้นของหนังสือนี้ด้วย และได้เชิญตราสัญลักษณ์งานเฉลิมฉลองสิริราชสมบัติครบ ๕๐ ปี เพื่อเป็นการเผยแพร่พระเกียรติคุณให้แผ่ไพศาล เนื่องจากหนังสือได้ออกเผยแพร่ในช่วงมหามงคลวโรกาสนี้

ราชบัณฑิตยสถานขอขอบคุณคณะกรรมการทำสารานุกรมศัพท์ดนตรีไทย ซึ่งประกอบด้วย

- | | |
|--|---------------------|
| ๑. รองเลขาธิการราชบัณฑิตยสถาน
(นางสุจิตรา กลิ่นเกษร) | ที่ปรึกษา |
| ๒. นายมนตรี ตราโมท
(ถึงแก่อนิจกรรมเมื่อ ๖ สิงหาคม ๒๕๓๘) | ” |
| ๓. รศ. นพ.พูนพิศ อมาตยกุล | ” |
| ๔. ศ. พลเรือตรี สมภพ ภิรมย์ | ประธานคณะกรรมการ |
| ๕. นางเจริญใจ สุนทรวาทีน | รองประธานคณะกรรมการ |
| ๖. รศ.โกวิท ชันธศิริ | บรรณาธิการ |

- | | |
|--|-------------------------------|
| ๗. นายจิรัส อัจฉณรงค์ | บรรณาธิการ |
| ๘. นายชนก สาคริก | ” |
| ๙. นางสาวมาลินี สาคริก | ” |
| ๑๐. นายวัฒน์ บัญจักษ์ | ” |
| ๑๑. ผศ.สมบัติ จำปาเงิน | ” |
| ๑๒. รศ.อรุวรรณ บรรจงศิลป์ | ” |
| ๑๓. ผู้อำนวยการกองศิลปกรรม
(นางสาวทรงสรรค์ นิลกำแหง) | ” |
| ๑๔. เจ้าหน้าที่ราชบัณฑิตยสถาน
(นางสาวบุญธรรม กรานทอง) | บรรณาธิการและเลขานุการ |
| ๑๕. เจ้าหน้าที่ราชบัณฑิตยสถาน
(นางชวนพิศ เขาวนัสกุล) | บรรณาธิการและผู้ช่วยเลขานุการ |

และผู้ที่เคยร่วมเป็นคณะที่ปรึกษา คณะบรรณาธิการ เลขานุการ และผู้ช่วยเลขานุการ ที่ได้สละกำลังกาย กำลังปัญญา เวลาอันมีค่า ด้วยประณิธานอันน่าสรรเสริญยิ่ง ตลอดจนหน่วยงานที่ได้ให้ความร่วมมืออนุเคราะห์ภาพประกอบในเล่ม อาทิ สถาบันนาฏดุริยางคศิลป์และหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร และธนาคารไทยพาณิชย์ ทำให้หนังสือนี้มีความงดงาม สมกับเป็นเอกสารที่จะเป็นสมบัติของชาติ เพื่ออนุชนไทยรุ่นหลังได้ใช้เป็นเครื่องสืบสานศิลปะคนตรีไทยตลอดไป



(ศ. ดร.บุญฤกษ์ จางามระ)
นายกราชบัณฑิตยสถาน

ราชบัณฑิตยสถาน
ธันวาคม ๒๕๓๙

คำปรารภ (ในการพิมพ์ครั้งที่ ๑)

ด้วยความมุ่งมั่นของคณะกรรมการทำสารานุกรมศัพท์ดนตรีไทยที่จะต้อง
รับเร่งดำเนินการประมวลความรู้ทางดนตรีไทย จัดพิมพ์เผยแพร่ให้ได้มากที่สุด หนังสือ
สารานุกรมศัพท์ดนตรีไทย ภาคคีตะ-ดุริยางค์ เล่มนี้จึงสำเร็จลงในระยะเวลาที่ไม่ห่าง
จากหนังสือเล่มแรก คือ **ภาคประวัติและบทร้องเพลงเถา** ที่ได้จัดพิมพ์เมื่อ พ.ศ. ๒๕๓๖
ปรากฏว่ามีผู้ให้ความสนใจเป็นจำนวนมากเกินที่คาดหมายไว้ คณะกรรมการฯ ได้
รับข้อเสนอแนะ ข้อท้วงติง ตลอดจนข้อมูลต่าง ๆ จากผู้อ่านหลายราย และได้ใช้ประโยชน์
จากข้อมูลดังกล่าวนำมาแก้ไขปรับปรุงเพิ่มเติมในการจัดพิมพ์ครั้งที่ ๒ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๓๘
สำหรับสารานุกรมศัพท์ดนตรีไทย ภาคคีตะ-ดุริยางค์ เป็นการรวบรวมศัพท์ที่เกี่ยวกับ
เครื่องดนตรี การขับร้อง และการบรรเลง ซึ่งมีอยู่จำนวนมากมาจัดทำคำอธิบาย
ความยากลำบากในการจัดทำอยู่ที่ไม่สามารถสอบค้นจากเอกสารตำราได้มากนัก เพราะ
การบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษรยังมีน้อย การประมวลความรู้เพื่อเรียบเรียงเป็น
คำอธิบายส่วนใหญ่จึงได้จากการซักถามโดยตรงจากครูดนตรีไทย เป็นความโชคดี
ของคณะกรรมการฯ ที่มีผู้เป็นสุดยอดทางดนตรีไทยทั้งการแต่ง การบรรเลง และ
การขับร้องมาร่วมในการจัดทำด้วยหลายท่าน คือ ครูมนตรี ตราโมท ครูเจริญใจ
สุนทรวาที ครูประสิทธิ์ ถาวร ครูบุญยงค์ เกตุคง เป็นต้น แต่เป็นที่น่าเสียดายว่า
บางท่านมิได้อยู่เห็นผลงานของท่านชิ้นนี้ ในนามของประธานคณะกรรมการใคร
ขอกราบขอบพระคุณอันใหญ่หลวงของท่านเหล่านั้นไว้ ณ ที่นี้ รวมทั้งผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง
และเกื้อกูลให้หนังสือนี้สำเร็จเป็นรูปเล่มขึ้นได้

โดยที่หนังสือเล่มนี้ได้จัดพิมพ์เผยแพร่ในระหว่างปีที่รัฐบาลได้กำหนดให้เป็น
ปีแห่งการเฉลิมฉลองสิริราชสมบัติครบ ๕๐ ปี ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เพื่อ
เป็นการแสดงความจงรักภักดีและเผยแพร่พระเกียรติคุณ และระลึกในพระมหา

กรุณาธิคุณที่ทรงมีต่อวงการดนตรีไทยมาโดยตลอด คณะบรรณาธิการฯ จึงเห็นควรให้ราชบัณฑิตยสถานเชิญตราสัญลักษณ์งานฉลองสิริราชสมบัติครบ ๕๐ ปี เพื่อเป็นราชสักการะ นอกจากนี้ยังได้อัญเชิญบทพระราชนิพนธ์ในสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เรื่อง **เด็กและดนตรีไทย** ซึ่งได้พระราชทานมาเพื่อพิมพ์ในหนังสือนี้ด้วย นับเป็นพระมหากรุณาธิคุณที่สุดมิได้

คณะบรรณาธิการฯ เชื่อว่าหนังสือเล่มนี้คงจะยังประโยชน์ในการศึกษาดนตรีไทยแก่ผู้ที่สนใจได้เป็นอย่างดีอีกเล่มหนึ่ง และยินดีจะรับข้อเสนอแนะจากผู้รู้ทางดนตรีไทยเพื่อจะได้ช่วยกันสร้างสรรค์เอกสารที่ถูกต้องสมบูรณ์ไว้ให้อนุชนรุ่นหลังต่อไป

พลเรือตรี

สมภพ ภิรมย์

(สมภพ ภิรมย์)

ประธานคณะบรรณาธิการทำสารานุกรมศัพท์ดนตรีไทย

เด็กและดนตรีไทย

พระราชนิพนธ์ในสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี

ทรงพระกรุณาพระราชทาน

เพื่อการพิมพ์หนังสือสารานุกรมศัพท์ดนตรีไทย

ภาคคีตะ-ดุริยางค์

ฉบับราชบัณฑิตยสถาน

เด็กและดนตรีไทย

พระราชนิพนธ์ในสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี

ข้าพเจ้าเกิดมาในแวดวงนักดนตรี พุดง่าย ๆ ว่า พ่อเป็นนักดนตรี แม่ก็เป็นนักดนตรี มีญาติพี่น้องก็เป็นนักดนตรีหลายคน ตัวเองแม้มีสายเลือดนักดนตรี แต่ก็มี ความขี้เกียจอยู่มาก (ไม่ทราบไปได้จากไหน) จึงเกลียดการฝึกซ้อมที่ถูกบังคับอยู่ เป็นประจำ จนครูคนแรกซึ่งเป็นชาวอเมริกัน ชื่อ มิสบราวน์ ทนข้าพเจ้าไม่ไหว ต้องให้เลิกเรียน ต่อมาเริ่มเรียนกับครูคนไทย คือ อาจารย์มาลัยวัลย์ บุญยะรัตเวช จึงพอเล่นได้บ้าง คนที่เรียนดนตรีหลายคนคงจะทราบว่า ก่อนที่ใครคนหนึ่งจะได้เป็นนักดนตรีเอกออกแสดงต่อหน้าที่ชุมนุมชน ให้ผู้ฟังซาบซึ้งไปกับเสียงเพลงได้นั้น มีเบื้องหลังที่โหดเหี้ยมเพียงใด ในการฝึกเปียโน เมื่ออายุได้ ๑๐ ขวบนั้น มีเบื้องหลังที่จะเล่าให้ฟังสักเรื่องพอเป็นอุทาหรณ์ดังนี้

โดยปกตินอกจากเรียนแล้ว ข้าพเจ้าจะต้องซ้อมทุกวัน ข้าพเจ้าก็คิด ๆ เหมือนตีพิมพ์ให้พอหมดเวลา โดยที่ใจไปเที่ยวอยู่กลางสนามเสียแล้ว มีอยู่ครั้งหนึ่ง สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ทรงรำคาญว่า เพลงที่คุณครูสอนมานานแล้วข้าพเจ้าตีไม่ได้สักที จึงทรงยื่นคำขาดว่า วันนี้เป็นวันหยุด ไม่ต้องไปโรงเรียน แต่พระองค์ท่านเองจะต้องเสด็จฯ งาน จะกลับบ่าย ๆ เมื่อเสด็จฯ กลับมาถึงต้องดีดถวายให้ได้ ส่วนจะซ้อมหรือไม่ซ้อม จะซ้อมนานแค่ไหน ให้รับผิดชอบเอง ปรากฏว่าวันนั้นข้าพเจ้าซ้อมอยู่ ๓-๔ ชั่วโมงกระมัง เอาจนได้ คุณครูหรือผู้ปกครองท่านไหนจะใช้วิธีนี้บ้างก็ได้ ไม่มีการสงวนลิขสิทธิ์ ข้าพเจ้าว่าเป็นการทำให้เด็กรู้จักเลือกทางปฏิบัติ รับผิดชอบตนเองดีเหมือนกัน ความจริงมีอยู่บางอารมณ์ที่ข้าพเจ้าอยากคิดเองโดยไม่ต้องบังคับแถมเป็นเอาமாகขนาดที่เอาเทปเพลงคลาสสิกมาเปิดซ้ำแล้วซ้ำอีก สร้างจินตนาการว่าตนเองเป็นนักเปียโนเอกเล่นได้เช่นนั้น เรียกได้ว่าอยากได้อยากเป็น โดยไม่ต้องการทำงานเพื่อให้ได้มา อันเป็นความคิดที่ผิดอย่างร้ายแรง

สุดท้าย เมื่ออายุประมาณ ๑๒ ปี ข้าพเจ้าขอพระราชทานเลิกเรียนดนตรี เปลี่ยนเป็นเรียนภาษาแทน ก็ได้รับพระราชทานพระบรมราชานุญาต เพราะคงทรงเห็นว่าไม่มีประโยชน์อันใดที่จะไปบังคับเด็กแบบนี้อีกแล้ว

ในระยะแห่ง “เสรีภาพ” นี้ข้าพเจ้าก็ไม่ได้ทิ้งดนตรีโดยสิ้นเชิง ยังคงเรียน ขับร้องเพลงประสานเสียง ทฤษฎีดนตรีเบื้องต้น เรียนเบส (ตอนหลังเปลี่ยนเป็นเบส กีตาร์) กีตาร์ (เรียนจากเพื่อน) บางทีก็ไปรับอาสาตีเปียโน หรือเป่าเมโลดิกาใน วงดนตรีของโรงเรียน เพลงอะไรที่ฮิต ๆ ในวิทยุ ร้องเป็นทุกเพลง

เมื่ออยู่ชั้น ม.ศ. ๒ ทางโรงเรียนสอนดนตรีไทย ใครจะเรียนก็ได้ (ไม่เรียน ก็ได้) ข้าพเจ้าไปทูลขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตเรียนซอด้วง ก็ถูกกริ้วว่าตาม เพื่อนตามนิสัยวัยรุ่น ไม่ได้สนใจจริง แต่ถ้าอยากเรียนก็เรียนไป เดียวก็เลิกไปเอง ปรากฏว่าข้าพเจ้าชอบมาก ไม่ยอมเลิก เพื่อนบางคนเลิกไปแล้ว ข้าพเจ้าก็ยังเล่น ต่อมาเรื่อย จนเพื่อนร่วมวงเด็กลงทุกที ๆ นอกจากเรียนพิเศษกับคุณหญิงไพฑูริย์ กิตติวรรณ ส่วนใหญ่จะสี่ซอด้วง บางทีก็ไปลองซออู้ ซอสามสาย ดิดจะเข้ ร้องเพลง

ตอนเข้ามหาวิทยาลัยเรียนน้อยลง แต่ก็ยังเป็นสมาชิกชมรมดนตรีไทย สจ. ขณะนั้นมีอาจารย์เจริญใจ สุนทรวาทิน คุมวง ครูเบญจรงค์ ธนโกเศศ กับครูเมธา หมูเย็น สอนและคุมซ้อม ข้าพเจ้าก็เรียนไปบ้าง มีงานออกทีวี โอกาสต่าง ๆ เช่น วันเฉลิมพระชนมพรรษา รายการสังคีตภิรมย์ ๒ ครั้ง ต่อเพลงร้องหลายเพลงกับ อาจารย์เจริญใจ และสี่ซอด้วงร่วมวงเป็นบางเพลง เมื่อเรียนจบแล้วก็ไม่ค่อยได้เล่น นอกจากจะมึนงานจึงเล่น ไปมาหาสู่กับครูดนตรีไทยบ้าง

ข้าพเจ้าเคยไปเล่นสี่ซอและร้องเพลงที่วังคลองเตย หลังงาน “วันนริศ” อยู่แล้วมาเมื่อปีก่อนจึงตัดสินใจเรียนขนาดเป็นประจำอาทิตย์ละครั้ง มีคุณครูสิริชัยชาญ พักจำรูญ สอน ตั้งแต่เรียนมา ทุกวันตื่นขึ้นซ้อมแต่มีด จะซ้อมได้มากน้อย สุดแต่จะ ตื่นเช้าหรือสาย สัญญากับตัวเองไว้ว่า ๗ โมงเช้าต้องเลิก เพื่อทำงานอื่น เฉลี่ยได้ วันละ ๑-๒ ชั่วโมง ซึ่งก็ยังไม่พอที่จะทำให้เล่นได้ดี มีฝีมือสูงส่งได้ ข้าพเจ้าเสียอยู่ที่ว่า แม้จะเล่นได้หลายอย่างทั้งไทยและสากล แต่เล่นอะไรก็ไม่เพราะสักอย่างเดียว ใครจะ

แนะนำติติงอย่างไรก็เชิญเถิด ขอเพียงแต่อย่าตำหนิไปถึงครูบาอาจารย์ท่านใดที่สอน
ข้าพเจ้าเลย ท่านสอนดีแล้ว ข้าพเจ้าทำไม่ได้เอง

อย่างไรก็ตาม ด้วยใจรักทางดนตรี ก็พยายามส่งเสริมการเรียนการสอนดนตรี
ไทยในระดับต่าง ๆ ตั้งแต่เด็กเล็ก ๆ จนถึงระดับผู้ใหญ่ ในระดับเด็กเล็ก ๆ การปูพื้น
ตั้งแต่การฟังดนตรีให้ชินหู ได้เห็นคนอื่นเขาเล่น ได้จับต้องเครื่องดนตรี อาจทำให้เขา
เป็นนักดนตรีอาชีพหรือสมัครเล่นที่ดีในอนาคตก็ได้ สำหรับผู้ใหญ่เคยจัดให้ทหาร
พิการได้หัดเรียนดนตรีไทย เล่นเข้าวงกันออกโทรทัศน์ได้ โดยความช่วยเหลือของ
อาจารย์เสรี หวังในธรรม กองการสังคีต กรมศิลปากร

ในการเรียนการสอนดนตรีไทยทุกวันนี้ ข้าพเจ้ามีข้อสังเกตหลายประการ คือ

๑. ปัญหาที่ว่าควรเริ่มเมื่อเด็กอายุสักเท่าใด ข้าพเจ้าคิดว่าเรื่องนี้อยู่ที่
ความพร้อมของเด็กแต่ละคน เอาอายุเป็นเกณฑ์ตายตัวชัดเจนไม่ได้ คือ **ควรสอนเมื่อ
เด็กพอเข้าใจและมีใจรัก** ถ้าบังคับหักโหมในเบื้องต้น อาจจะทำให้เสียใจเกลียดไปเลย
ก็ได้ เครื่องดนตรีบางประเภท ผู้สอนจะต้องดูสภาพร่างกายของเด็กด้วยว่าแข็งแรงพอ
ที่จะเล่นหรือเปล่า อย่างไรก็ตาม เคยทดลองให้เด็กระดับ ป. ๑ เรียนและเล่นเข้าวง
ได้ดีทีเดียว โดยมีได้บังคับเลย เด็กก็สนุก

๒. การเลือกเครื่องดนตรี เครื่องดนตรีที่จะหามาได้ดีมากน้อย มีข้อสังเกต
หลายข้อ เครื่องดนตรีที่ข้าพเจ้าเรียกว่าดี คือ เสียงไม่เพี้ยน เสียงเพราะ และรูปร่าง
สัดส่วนดี (ซึ่งก็มีส่วนทำให้เสียงดีด้วย) ไม่ได้ว่าดีเพราะทำด้วยวัสดุราคาแพง ฝังเพชร
เลี่ยมทองอร่าม ถึงอย่างนั้นเครื่องที่เสียงดี ก็มักจะราคาแพง **ต้องเลือกให้เหมาะสม
กับงบประมาณที่มีอยู่สำหรับหัดเล่น** อาจใช้เครื่องระดับธรรมดาไปก่อน เล่น
เป็นแล้วจึงใช้ของดีขึ้น ข้อควรระวัง คือต้อง**ไม่ใช่เครื่องที่เสียงเพี้ยน** ถ้าเพี้ยนก็
ต้องพยายามเทียบให้ดี มิฉะนั้นนักเรียนจะเสียหมด เรื่องเครื่องดนตรีนี้มีข้อปลีกย่อย
อยู่ข้อหนึ่งคือ เคยมีครูโรงเรียนมาบ่นว่าที่โรงเรียนไม่มีเครื่องดนตรีดี ๆ มีแต่ที่
ภารโรงซึ่งเป็นครูดนตรีไทยทำให้ ข้าพเจ้าได้ไปเห็นแล้วก็ว่าเสียงดีพอใช้ จึงบอกเขา
ว่าเครื่องเหล่านั้นดีแล้ว ยิ่งเป็นของครูทำให้ ยิ่งเป็นสิริมงคลแก่ผู้เรียน ผู้เรียนทำเอง

ก็ดี ทำเองเล่นเองยิ่งสนุก ยิ่งน่าภาคภูมิใจ ข้อนี้สรุปว่ารูปร่างหรือฝีมือทำดีแล้ว ไม่ใช่เรื่องสำคัญ ที่สำคัญให้ได้เสียงดีถูกต้อง

๓. น่าจะได้มีวิธีการฝึกฟังเสียงสำหรับเด็ก วิธีการจะเป็นอย่างไรนั้น ข้าพเจ้าคิดว่าควรจะต้องให้ฝึกหัดเล่นทลายเสียง โดยฝึกกับเครื่องตีที่เทียบไว้ถูกต้องแล้ว เช่น ระนาด หรือฆ้องวง ให้รู้ว่า ตีไปลูกไหนที่ตั้งเป็น โด เร มี...ตีแล้วก็ต้องร้องเสียงให้ตรงกันด้วย ใหม่ ๆ อาจจะทำเครื่องหมายบอกเสียงไว้ก่อนก็ได้แล้วลบออก ให้ใช้หูฟังจนเกิดความเคยชิน การเขียนตัวหนังสือ ด ร ม หรือตัวเลข บนลูกระนาด หรือ ลูกฆ้องไว้เป็นประจำ ทำให้เด็กไม่ยอมจำเสียง พอเปลี่ยนไปเล่นระนาดผืนอื่น หรือ ฆ้องวงอื่นที่ไม่ได้เขียนไว้ เด็กก็จะเล่นไม่ได้ เรื่องนี้จริง แม้คนโต ๆ ระดับมหาวิทยาลัย ก็ยังติดการเขียนตัวหนังสือ ด ร ม ฟ ลงบนลูกระนาด ลูกฆ้อง วิธีการนี้ข้าพเจ้าคิดว่าเป็นเพราะครูไม่มีเวลาสอนเด็ก หรือเพราะมีเด็กมากไม่มีเวลาฝึกให้จำเสียงจึงติดตัวมา วิธีการดังกล่าวนี้ ข้อดีก็มี ข้อเสียก็มาก และเพราะเหตุที่ว่าเด็กไทยเราเรียนดนตรี โดยไม่มีการฝึกฟังเสียงให้แม่นนี่เอง เป็นเหตุให้เกิดความเสียหายตามมาหลายประการ เช่น ขึ้นสายเครื่องดนตรีเองไม่ได้ ทั้ง ๆ ที่บางคนข้อแข็งมีแรงดีก็ยังคงต้องพึ่งครูเป็นประจำ ตัดสินใจเองไม่ได้ว่าขึ้นเสียงได้ที่หรือยัง อีกประการหนึ่ง การที่ไม่แม่นเสียง ทำให้เล่นดนตรีแล้วเสียงเพี้ยน แกรมขณะเล่น ยังไม่รู้ตัวเองว่าตนนั้นเล่นเพี้ยนอย่างนี้เป็นอันตรายแก่การรวมวงบรรเลงยิ่งนัก

การสี่ขอยิ่งร้ายหนัก เพราะไม่มีเครื่องหมายบอก แม้บางทีเด็กแอบทำเครื่องหมายไว้แล้ว ขึ้นเสียงใหม่ก็เคลื่อนไป จึงจำเป็นต้องใช้ความชำนาญ รู้ว่ากดตรงไหนเป็นเสียงอะไร ต้องรู้จักใช้หูฟังเสียงให้แม่นที่สุดจึงจะเป็นการดี ขณะนี้ข้าพเจ้ากำลังทดลองให้ครูสอนดนตรีไทยชั้นประถมปีที่ ๑ โรงเรียนจิตรลดา ทดลองวิธีการฝึกฟังเสียงในช่วงโมงดนตรี ปรากฏว่าเด็กชอบเล่นกันสนุกสนาน ช่วงโมงใดไม่ได้เล่นทลายเสียงเด็กจะเตือนครูว่าเมื่อไรจะเล่น เครื่องดนตรีอีกอย่างหนึ่งที่เห็นว่าเหมาะแก่การฝึกฟังเสียงสำหรับเด็ก คืออังกะลุง เพราะนอกจากจะราคาไม่แพงแล้ว ถ้าครูเอาใจใส่หมั่นเทียบเสียงให้ดีสม่ำเสมอ เด็กก็จะสนุกกับการฝึกฟังเสียงไปพร้อม ๆ กับการหัด

เขย่าอังกะลุงนั้น โรงเรียนต่างจังหวัดที่มีทุนน้อย ใช้อังกะลุงจะให้ประโยชน์มาก เพราะอังกะลุงสองวงรวมกัน ยังถูกกว่าระนาดเพียงรางเดียว

๔. การสอนเด็กให้หัดร้องเพลงไทย เพลงไทยของเรานี้ร้องยากและร้องให้ไพเราะชวนฟังยิ่งยากหนักขึ้นไปอีก ครูมักนิยมสอนให้เด็กร้องเพลงหมู่ การสอนร้องเพลงหมู่ให้ฟังได้เพราะยิ่งยาก ต้องฝึกอย่างดี อาจจะไม่ลำบากสำหรับยุคปัจจุบัน ซึ่งมีครูสอนขับร้องน้อย นักเรียนมากต้องสอนพร้อม ๆ กัน เสียงดีกันอยู่ ถ้าจับแยกมาหัดร้องทีละคนบ้างก็ดี หรือจัดกลุ่มให้เล็กลง เมื่อแม่นยำเสียงในกลุ่มเล็กแล้ว จึงรวมกลุ่มใหญ่ขึ้น เรื่องนี้เห็นใจครู จะเอามาร้องทีละคนก็หาเวลาไม่ได้ ฝึกหนักเด็กก็จะท้อ สำหรับเด็กโตที่จะร้องส่งคนเดียวนั้นเรียนร้องจริงจึงไม่น่ามีปัญหาอะไร เพราะเห็นครูสอนร้องทุกท่านจัดดีแล้ว

บางโรงเรียนมีกิจกรรมแล้วจำเป็นต้องให้เด็กทุกคนได้ออกแสดง เด็กที่นำมาร้องหมู่ เป็นพวกที่เหลื่อมมาจากเล่นเครื่อง เวลาร้องเสียงมักจะไม่ถึงโน้ตที่กำหนดไว้ในบทเพลง เพราะฉะนั้นคงจะต้องเลือกเพลงที่เสียงไม่สูงไม่ต่ำเกินไป พอดี ๆ ที่คนหมู่มากจะร้องได้ตามปกติ เด็กนักเรียนทุกคนต้องเรียนวิชาขับร้อง แต่ก็ได้หมายความว่าทุกคนจะต้องร้องเพลงได้ เพราะเกี่ยวกับความถนัดของเด็กด้วย เมื่อจะมีการแสดงเช่นมหกรรมดนตรีไทย ก็ควรจะคัดเลือกเด็กให้พิถีพิถัน และอีกอย่างหนึ่ง การให้เด็กร้องเพลงหมู่โดยไม่มีดนตรีคลอร้องนั้นน่าจะเห็นใจเด็กให้มาก อย่างน้อยที่สุดควรจะมีจังหวะ และเครื่องดนตรีบรรเลงคลอสักชิ้นก็ยังดีกว่าไม่มีเลย ถ้าเด็กร้องเพี้ยนนอกจากจะเสียรสแล้ว ยังทำให้คนที่ร้องถูกต้องพลอยเขวไปด้วย ยิ่งเพลงประเภทสามชั้น เอื้อนยาว ๆ ด้วยแล้ว มีโอกาสพลาดเสียงได้ง่าย จึงเห็นว่า เด็กเล็กควรร้องเพลงโดยมีดนตรีคลอแบบจำลองจะเหมาะสมกว่า แถมยังฝึกง่ายอีกด้วย

๕. ความชัดเจนในการขับร้อง เมื่อกล่าวถึงการร้องเพลงแล้ว ขอนั้นเรื่องเนื้อร้องของเพลงต่อไป ควรกวาดขันเด็กที่ร้องเพลงให้ออกเสียงคำในภาษาให้ถูกต้องชัดเจนทั้งพยัญชนะ สระสั้นยาว คำเป็นคำตาย เนื้อร้องก็ควรให้ถูกต้องด้วย เรื่องความถูกต้องของเนื้อร้องนี่ก็เป็นปัญหาเดียวกันอยู่ว่า เนื้อที่ใช้และสอนต่อ ๆ กันมา

หลายชั่วคนนั้นไม่ตรงกับบทกลอนในวรรณคดี เวลาสอนเด็กในโรงเรียน มีผู้ตำราว่า น่าจะแก้เนื้อเพลงที่เพี้ยนอยู่ให้ถูกต้องตามหนังสือ แต่ก็มีผู้คัดค้านอยู่มากรวมทั้ง ข้าพเจ้าเองว่าวรรณคดีไทยนั้น เริ่มต้นก็แต่งแล้วก็ท่องกันต่อ ๆ มา และแก้ไขกัน จดลงไปทีหลัง แต่ละฉบับก็ต่างกันไป ผู้บรรจุนเนื้อเพลงอาจได้บทจากฉบับอื่นที่ไม่ใช่ ฉบับหอสมุดก็ได้ อีกประการหนึ่ง เนื้อเพลงบางคำ อาจจะไม่เข้ากับลีลาทางร้อง โบราณท่านจึงแก้ไขบ้างเล็กน้อยพอให้ร้องได้สะดวก ทุกวันนี้ข้าพเจ้ายังไม่ได้พิจารณา ดูอีกทีว่าควรทำอย่างไร

อีกอย่างหนึ่งที่ข้าพเจ้าเห็นว่าผิดแน่ คือการแก้เนื้อร้องเพลงพระราชนิพนธ์ สิบกว่าปีมาแล้ว มีเด็กชั้นประถมคนหนึ่งเรียนร้องเพลงราตรีประดับดาว พระราชนิพนธ์ ในพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึงตอนชั้นเดียว ที่ควรร้องว่า “หอมดอก กระดังงา” คุณครูให้จดว่า “หอมดอกจำปา” เด็กบอกว่าทักท้วงแล้ว (เขาพอทราบ เพราะอยู่ในแวดวงนักดนตรีเหมือนกัน) คุณครูบอกว่าดอกอะไรก็ได้ ขอให้ลงท้าย ด้วยสระอา ก็แล้วกัน ข้าพเจ้าจึงยุเด็ก (จริง ๆ เป็นสิ่งที่ไม่ควรทำ) ให้ร้องว่า “หอม ดอกเยอบเระ” พอเจอกันอีกทีถามเขาว่า ร้องเพลงตามที่ข้าพเจ้าสอนแล้วหรือยัง เขาบอกว่าไม่กล้าร้อง

การต่อร้อง นอกจากจะต้องพิถีพิถันเรื่องเสียง การเอื้อนที่ถูกตรงไหนเป็น เออ เฮอ เงอ เงย อะไรพวกนี้แล้ว น่าจะดูความหมายของเนื้อเพลงด้วยให้ผู้ขับร้องเข้าใจ เพื่อแบ่งคำ วรรคตอนให้ถูกต้องตามภาษา ว่าควรร้องรวบตรงไหน มีเสียงเอื้อนได้ ตรงไหน เช่น เนื้อร้องจากบทพระราชนิพนธ์เงาะป่าว่า “ให้อร่ามเหมือนผีเสื้อเกลือ สวยเอ๋ย” ควรจะร้องว่า “เหมือนผีเสื้อ” ไม่ใช่ “เหมือนผี...” อย่างนี้ผู้ฟังจับใจหัวโกร่น เรื่องแบบนี้ อยู่ที่ครูเป็นสำคัญ ดังนั้น ก่อนร้องจะต้องแปล แล้วตีความเนื้อร้องเสียก่อน เสมอ การแบ่งวรรคสำหรับร้องให้ถูกต้อง บางครั้งไม่ตรงตามฉันทลักษณ์ ก็ต้องยอม

ในการขับร้องเพลงไทย โดยเฉพาะเพลงสามชั้นที่มีเอื้อนสลับซับซ้อนมาก ๆ บางคนร้องไป ๆ เสียงจะสูงขึ้น ๆ หรือต่ำลง ๆ บางคนร้องคนละระดับ เสียงขวาง ไปทั้งเพลง ทำให้เห็นได้ชัดว่าผิดเวลาดนตรีรับ เรื่องนี้ทั้งร้องทุกคนต้องเคยผิดกัน

มาทั้งนั้นไม่ว่าเด็กหรือผู้ใหญ่ การฝึกร้องเพลงและฝึกฟังเสียงให้แม่นยำเท่านั้นที่จะช่วยลดข้อผิดพลาดนี้ได้ สำหรับเด็กนั้นข้อสำคัญคือ ครูอย่าได้ละเลยในเรื่องร้องเพลงเสียงไม่ตรงกับดนตรีรับ ควรชี้ให้เด็กเห็นข้อผิดพลาด ต้องให้เด็กรู้ว่าร้องไม่ตรงเสียงนั้นทำให้เพลงไม่เพราะ และครูต้องหมั่นแก้ไข คนที่ร้องขวงนั้นควรคัดออกมาฝึกต่างหาก เมื่อหัดร้องตอนแรก ๆ อาจจะใช้ดนตรีคลอให้หูเด็กชินกับดนตรีไปพร้อมกับการขับร้อง เมื่อแม่นดีแล้วจึงลดดนตรีให้เบาลง แล้วถอนออกไปในที่สุด (ถ้าจะหัดให้ร้องโดยไม่มีดนตรีประกอบ)

๖. การเลือกเพลงที่จะเล่น เรื่องนี้สำคัญมากสำหรับเด็กที่หัดเล่นเพลงไทยใหม่ ๆ ควรเลือกให้เหมาะกับระดับความสามารถของผู้เล่น เด็กเล่นเพลงง่าย ๆ แล้วเล่นได้ดีฟังแล้วจะประทับใจว่าเล่นเพลงยาก ๆ แล้วเล่นผิด ๆ หรือไม่ดีเท่าที่ควรอันเป็นเพราะฝีมือไม่ถึงเพลง ยังไม่รู้จักเทคนิคการเล่นพอ ไม่มีเรียวแรงพอสำหรับเพลงนั้น สำหรับเพลงร้อง บางคนเลือกเพลงที่เสียงสูงเกินไปขึ้นไม่ถึงเด็กคนไหนหรือกลุ่มไหน ควรเล่นเพลงอะไร อยู่ในดุลยพินิจของครูที่จะต้องดูว่าศิษย์ของตนมีฝีมือถึงขั้นไหนแล้ว

สำหรับบทร้องนั้น ถ้าได้เนื้อหาหรือความหมายง่าย เหมาะสมกับอายุของเด็กก็ยิ่งดี ควรให้ผู้ร้องเข้าใจความหมายดังที่กล่าวแล้วในข้อ ๕

๗. การเทียบเสียงเครื่องดนตรี ก่อนจะเล่นควรเทียบเสียงเครื่องเสียก่อน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการผสมวงโดยใช้เด็กแยะ ๆ อย่างที่เรียกว่า “มหาดุริยางค์” (ที่บอกว่าเด็กแยะ เพราะยังไม่เคยเห็นผู้ใหญ่เล่น) ซึ่งหมูนี้นี้มีให้ชมอยู่บ่อย ๆ การเล่น “มหาดุริยางค์” นี้ ข้าพเจ้าได้ยินผู้ใหญ่เล่าว่า เป็นความคิดของหลวงประดิษฐไพเราะ ท่านได้เห็นวงออเคสตราแบบฝรั่ง แล้วคิดว่าเราน่าจะทำแบบของเขาได้ คือ เอาคน ๕๐ คน มาเข้าวงให้เสียงดังกระหึ่ม แต่ปรากฏว่าท่านก็ไม่ได้ทำ ด้วยเหตุว่า ถึงแม้ท่านจะมีลูกศิษย์มากก็จริง แต่ท่านต่อเพลงให้คนหนึ่งก็ต่อให้แบบหนึ่ง เลยเล่นกันไม่ได้ คนที่มาทำสำเร็จได้ออกแสดงเป็นครั้งแรก คือ คุณครูประสิทธิ์ ถาวร เรื่องที่เล่ามานี้ ข้าพเจ้าก็ไม่รับรองว่าจำมาผิดถูกอย่างไร แต่ข้าพเจ้าได้มีโอกาสเข้าชมการแสดงนี้

และเห็นว่ามิใช่ประโยชน์ในการรวมเด็กจำนวนมากมาทำกิจกรรมร่วมกันเสริมสร้างความสามัคคี และฝึกให้มีระเบียบวินัย ข้าพเจ้าก็ไม่ได้ศึกษาเรื่องดนตรีสากลมาก พอที่จะบรรยายได้ว่าออเคสตรานั้นมีหลักในการจัดวงอย่างไร บทความนี้ก็รีบเขียน จึงไม่มีเวลาที่จะค้นคว้า เท่าที่เข้าใจ เครื่องดนตรีแต่ละชนิดจะต้องเทียบเสียงให้เท่ากัน และเล่นทางเหมือนกับเปียโน ซอ ๑๐๐ คัน ก็ต้องเล่นให้เหมือนคันเดียว ฉะนั้นจะต้องหัดด้วยกัน ถ้าเรียนกันมาคนละทาง หรือแม้แต่สีซอลักคันชักไม่เหมือนกัน ก็ขาดความไพเราะ จะต้องมีการเรียบเรียงเสียงประสานใหม่ เขียนโน้ตสำหรับแต่ละเครื่องไม่เหมือนทางที่เล่นธรรมดา ๆ การเล่นให้พร้อมกัน ทำให้มีความสวยงามด้วย ในการเทียบเสียง ดู ๆ ไปดนตรีไทยเรายังสนใจกันน้อย ข้าพเจ้าได้ยืมวงออเคสตราแบบฝรั่ง เวลาจะเล่นแต่ละเพลง เขาหยุดเทียบเสียงกันดั่งลั่นต่อหน้าธารกำนัล โดยไม่เห็นจะต้องอายใคร

๘. ท่าทางขณะเล่นดนตรี เวลาจะเล่นดนตรีมีท่าทางที่ถูกต้องเหมาะสม ข้าพเจ้ามักจะถูกครูทุกคนว่า ว่านั่งหลังโกง และชะงอกตัวไปข้างหน้ามากเกินไปเวลาสีซอหรือตีระนาด ข้าพเจ้าเองก็คิดว่าการเล่นหลังตรงเป็นสง่า วางท่าให้ถูกต้องก็เป็นเรื่องสำคัญ ทำให้บุคลิกเราดี ดีต่อสุขภาพ หมอบอกว่าจะได้ไม่เป็นโรคปวดหลัง จึงพยายามยืดหลังทุกครั้งที่นั่งได้ อย่างอื่นที่เคยถูกสอน ก็มีอีกหลายอย่าง เช่น คุณหญิงไพฑูรย์บอกว่า นั่งสีซอดั่งจะต้องพับเพียบไปทางซ้าย วางขอไว้แถว ๆ ขาพับ (ใกล้หัวเข่า) ไม่ใช่ไปที่มั่วที่พุง ตั้งขอตรง ๆ วางนิ้วให้ถูกที่ เสียงจะได้ไม่เพี้ยน นั่งแบบที่วานี้ บางท่านนิยมว่าท่างามสง่าผ่าเผย บางท่านว่าท่าสีซอสู้ มักจะวางขอไม่อยู่ เพราะสิ้น สมัยโบราณอาจจะไม่สิ้นเพราะนุ่งผ้าฝ้ายอย่างไทย สมัยนี้อาจจะสิ้นเพราะเป็นผ้าไนลอนก็ได้

ครูบางคนบอกว่านั่งทับทางซ้ายหรือขวาก็ได้ ขึ้นนั่งอยู่ท่าเดียวก็เมื่อยแถมควรกลับไปมา แต่ข้าพเจ้านั่งได้นานโดยไม่ต้องพลิก เพราะคุณหญิงไพฑูรย์หัดไว้สิ่งที่ยังหัดไม่ค่อยสำเร็จ คือ เวลาผลอมักจะยกปลายคันชักขึ้นสูง อากาที่ไม่งดงามเหล่านี้ข้าพเจ้าไม่ได้เป็นคนเดียว เห็นเด็กหลายคนเป็นเวลาออกแสดง จึงขออนุญาต

เดือนไว้ ณ ที่นี้ ถ้าจะหัดให้ตีมีวิธีที่ได้ผล คือ เล่นหน้ากระจกดูท่าตนเอง ข้าพเจ้าใช้วิธีนี้พยายามแก้เรื่องหลังโกงและเรื่องตีระนาดมือไม่เท่ากัน

มีสิ่งที่ยังมองแล้วไม่ค่อยงามอีกอย่างหนึ่งที่ข้าพเจ้าเคยเห็น คือ เด็กหลายคนตีจะเข้ทางข้อศอกออกเกินไป นิ้วแบนแป ๆ ไม่ตั้ง (ควรตั้งนิ้ว อย่างเวลาตีตีเปียโน) เด็กบางคนใช้วิธีตะปบลงไปแทนที่จะเลื่อนนิ้วไปตามสาย ไม่ตั้งไม่ตีให้ตรง

สำหรับข้อที่ต้องระวังให้ถูกต้อง คือ คับซึก เวลาหมดวรรคไม่ว่าจะลักคับซึกอย่างไร ควรให้คับซึกเข้า ไม่ตีตีจะเข้ก็ควรจะเข้าด้วย เรื่องอื่น ๆ คงมีอีกแยะ แต่ตอนนี้ก็จะได้แค่นี้

๙. การปลูกฝังให้รักและรักษาเครื่องดนตรี จะต้องสอนให้นักเรียนมีใจรักเครื่องดนตรี ถือว่าเป็นของมีครูบาอาจารย์ ก่อนเล่นต้องไหว้ เล่นอย่างเคารพ ไม่เดินข้ามกรายเครื่องดนตรี หรือเอาเครื่องดนตรีมาพาดกันเป็นอาวุธ จะต้องรู้จักการปฏิบัติบำรุงเครื่องดนตรี ให้คงทนถาวร การเก็บการเช็ดทำความสะอาด ทั้งนี้เครื่องดนตรีแต่ละชนิดก็มีวิธีการต่าง ๆ กันไป ยกตัวอย่างเช่น ซอ ข้าพเจ้าต้องคอยเตือนเด็กที่เรียนซอคนหนึ่ง สมมติชื่อ ด.ญ.ตี๋ ให้ลดสายซอและเก็บหย่องเมื่อเล่นเสร็จแล้ว โดยอธิบายว่าถ้าปล่อยให้สายซอตั้งอยู่เช่นนั้น จะทำให้สายขาด หน้าซอกก็จะยุบไป ชิงใหม่ลำบากมาก เมื่อเล่นเสร็จก็ควรเก็บใส่ถุงให้เรียบร้อย ปรากฏว่า ด.ญ.ตี๋ ไม่ได้ทำตาม จนกระทั่งสายซอขาดไปจริง ๆ ป้า (ซึ่งไม่รู้เรื่องดนตรีไทย) พา ด.ญ.ตี๋ มาสารภาพผิดที่ทำให้สายซอขาด ข้าพเจ้าจัดการเปลี่ยนสายให้ใหม่ สอบปากคำว่าทำไมไม่ทำตามได้ความว่า ด.ญ.ตี๋ ขึ้นสายไม่เป็น ไม่มีแรงบิดลูกบิดเสียด้วยซ้ำ จึงไม่ยอมลดเสียง เพราะเกรงจะขึ้นอย่างเดิมไม่ได้ ข้าพเจ้าคงจะดุตั้งไปหน่อย ด.ญ.ตี๋ กลัวมาก ทำท่าจะไม่ยอมเล่นดนตรีไทยอีกต่อไป ต้องปลอบว่าไม่เป็นไรเมื่อลดเสียงแล้วขึ้นไม่ได้ก็ขอให้ครูขึ้นให้เวลาจะเล่น สรุปว่าจะต้องสอนเด็ก ๆ ให้รู้จักขึ้นเสียง เปลี่ยนสายซอเป็นบ้างเมื่อสายขาด รู้จักระวังรักษาไม่ให้หน้าซอกยุบ

เครื่องดนตรีประเภทตี เช่น ระนาดและฆ้อง มองดูเผิน ๆ อาจจะเห็นว่าแข็งแรงทนมือเด็ก เรื่องนี้ไม่จริง เคยต้องเสียเงินซื้อลูกฆ้องวง มาใส่แทนของเก่าที่

เด็กชั้นประถมตีเสียจนแตกมาหลายลูกแล้ว ข้อสำคัญคือ ต้องรู้ว่า เครื่องดนตรีนี้ให้คุณแก่เราจึงต้องรักและรักษา

เด็กควรจะทราบว่า ที่ได้ลูกระนาดและลูกฆ้องมีตะกั่วถ่วงเพื่อปรับเสียงให้ตรงตามโน้ต ตะกั่วที่ถ่วงนี้หากตีแรงอาจจะหลุดได้ และทำให้เสียงเพี้ยน จึงไม่ควรตีแรงเกินไป และถ้าบังคับถ่วงนั้นหลุด จะต้องเก็บไว้ให้ดี อย่าให้หาย เพราะจะติดกลับคืนได้สะดวกกว่าไปหาของใหม่มาแทน

เครื่องดนตรีไทยนั้นยังดีกว่าของฝรั่ง ที่ไม่ต้องมีการบำรุงรักษาด้วยการหยอดน้ำมันหล่อลื่นเหมือนแตร เวลาเลิกเล่นแล้วก็ควรจะเก็บให้ถูกต้อง เช่น มีถุงผ้าใส่ให้เรียบร้อย เครื่องดนตรีบางชนิดมีวิธีเก็บโดยเฉพาะ เช่น ผืนระนาด ควรจะแขวนไว้ในแนวตั้ง อังกะลุงควรตั้งไว้ไม่ไขว่ขวางทับกันระเนระนาด ถ้าเป็นของชิ้นใหญ่ ๆ ก็ควรจะมีผ้าคลุมตัดเย็บตามขนาดและรูปร่าง บางทีมีความจำเป็นในการเคลื่อนย้าย ถ้าไม่มีหีบใส่เครื่องดนตรีเป็นพิเศษ ควรพิถีพิถันในเรื่องการห่อป้องกัน การกระทบกระเทือนชำรุดเสียหาย การดูแลเครื่องดนตรีเวลาเคลื่อนย้ายนี้สำคัญมาก ต้องควบคุมแม้แต่เวลาจัดขึ้นรถบรรทุกยิ่งหนทางไกลกระเทือนมาก ยิ่งต้องระวังมาก

๑๐. การเคารพบไหว้ครูดนตรี สิ่งที่ได้เด็กจะได้จากการเรียนดนตรีไทยที่ไม่ควรจะละเลยและควรจะเน้นเป็นพิเศษ คือ การปฏิบัติต่อเครื่องดนตรีและต่อครูผู้ให้ความรู้ ธรรมเนียมไทย เมื่อจะเรียนหนังสือหรือศิลปวิทยาการต่าง ๆ นักเรียนจะต้องรำลึกถึงครูแต่โบราณที่สร้างสรรค์ประสิทธิ์ประสาทวิชา ซึ่งสอนสืบทอดกันมาจนถึงเราทุกวันนี้ จะต้องไหว้ฝากตัวต่อครูผู้สอน จะต้องมีความกตัญญูรู้คุณครู ตามประสบการณ์ ครูดนตรีกับศิษย์จะมีความผูกพันกันประดุจเป็นญาติ ครูจะเมตตาคอยช่วยเหลือเกื้อกูลศิษย์ ศิษย์จะมีครูเป็นที่พึ่ง เป็นการแก้ปัญหาต่าง ๆ ไปได้มาก ประเพณีไทยในข้อนี้เป็นความงามทางวัฒนธรรมที่ไม่มีชาติใดเสมอเหมือน ในระยะแรกเริ่มเด็กอาจจะไม่รู้คุณค่าของการเคารพบไหว้ครู โดยเฉพาะครูที่ไม่เห็นตัวตนยังเป็นเรื่องยากที่จะสอนให้เข้าใจ ในการเรียนดนตรีไทย อาจจะต้องสอนแทรกด้วยการเล่าถึงบรรดาศาสน์ในอดีตบ้าง แต่ไม่ใช่สอนให้กลัวอิทธิฤทธิ์ ควรสอนให้เห็นว่าครูนั้นให้คุณ

ไม่ใช่ให้โทษ การทำพิธีไหว้ครุวันนี้ ดูเหมือนว่าจะให้เข้าใจกันเองถึงความสำคัญที่พึงปฏิบัติ แต่สำหรับเด็กแล้วควรจะได้มีการอธิบายให้เข้าใจบ้างก่อนจะเข้ามาเข้าพิธี เพื่อเป็นความรู้และความเข้าใจ มีเหตุผลว่าเหตุใดจึงต้องกระทำเช่นนั้น

นอกจากเรียนดนตรีไทยแล้ว ปัจจุบันข้าพเจ้าหัดเล่นทรัมเปต บีแฟลต ในวงบรรเลง (สมัครเล่น) เล่นได้ทั้งเพลงไทยและสากล ซึ่งทำให้ข้าพเจ้าอ่านโน้ตสากลได้ดีขึ้น นอกจากนั้นยังชอบฟังเพลงโยธวาทิตมาตั้งแต่เด็ก ๆ เร็ว ๆ นี้ได้ยินวิทยุประกาศว่า จะมีการส่งเสริมโยธวาทิตนักเรียนให้ดีขึ้น โดยจะเว้น (หรือลดก็จำไม่ได้แล้ว) ภาษีเครื่องดนตรี อาจจะเอาครุมาจากเมืองนอกมาสอน แล้วจะขยายเป็นวงออเคสตราใหญ่ ๆ เพื่อให้เด็กไทยได้แสดงความสามารถให้ทัดเทียมกับเด็กในภูมิภาคเดียวกันประเทศอื่น ข้าพเจ้าเห็นว่าเป็นโชคดีของเด็กสมัยนี้ ที่มีผู้ส่งเสริมเด็กไทย จะได้ไปรู้จักและเทียบความสามารถกับเด็กอื่นทั่วโลก อาจจะมีปัญหาอยู่ว่า เครื่องดนตรีเหล่านี้แพงมากและต้องสั่งจากนอก ขนาดซื้อตราชนิดที่ถูกที่สุดเท่าที่หาได้ในเว็γκก็ ๓,๐๐๐ บาทแล้ว มีคนซื้อจากสิงคโปร์ได้ ๑,๕๐๐ บาท ถ้าเป็นตราประเภทที่เขาใช้กันจริง ๆ ราคาเป็นหมื่น ๆ เสียงดี นุ่มนวลผัดกันแยะ บรรเลงนักเรียนก็ใช้เครื่องชนิดคุณภาพดีเป็นส่วนใหญ่

ขณะนี้ข้าพเจ้าคิดส่งเสริมเรื่องดนตรีไทย ซึ่งจะได้เป็นโอกาสส่งเสริมอาชีพคนไทยอย่างหนึ่งคือ การทำเครื่องดนตรี อันเป็นงานศิลปะที่ต้องใช้ความประณีตและความรักงานมาก ผู้ที่ทำอาชีพนี้มักจะไม่ร่ำรวยนัก เข้าใจว่าคงจะยังไม่มีใครคิดลงทุนสร้างเครื่องดนตรีสากลในประเทศ เพราะคงยังไม่คุ้มค่าทางเศรษฐกิจ (ระยะนี้) ฉะนั้นถ้าจะมีการส่งเสริมดนตรีสากลแล้ว สิ่งที่ควรส่งเสริมอีกอย่างคือ การซ่อมเครื่องดนตรี ข้าพเจ้าได้เห็นพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงไปหาเครื่องดนตรีที่ชำรุดมาก ๆ (อาจชำรุดเพราะการขนย้ายมากกว่าเพราะเล่น) ที่เขาเก็บไว้เตรียมจะยุบขายเป็นเศษโลหะ หรือจะเข้าพิพิธภัณฑท์ก็ไม่ทราบมาซ่อม บางทีก็ทรงซ่อมเองเท่าที่ทำได้ หรือทรงสอนช่างให้ซ่อม ช่างที่ทรงใช้ก็ไม่ใช่ช่างซ่อมเครื่องดนตรีโดยตรง ไม่เคยเห็นเครื่องดนตรีเลยเสียด้วยซ้ำ เมื่อซ่อมตามที่ทรงสอนแล้วก็ทำได้ออกมาเหมือนเครื่องใหม่ ๆ จาก

ประสบการณ์ดังกล่าว เห็นว่าควรจะคิดสอนวิชาช่างซ่อมเครื่องดนตรีกันให้เป็นอาชีพ จะได้ใช้เครื่องดนตรีที่ส่งเข้ามาจากนอกได้นาน ๆ ไม่ต้องเสียเงินตราต่างประเทศสั่งซื้อเข้ามาบ่อย ๆ

เท่าที่กล่าวมานี้ก็เพลินไปมากแล้ว เห็นจะต้องสรุปเองเสียที่ว่า ดนตรีมีคุณประโยชน์หลายอย่าง ตามที่ท่านสุนทรภู่ว่าไว้ในเรื่องพระอภัยมณี ว่า “**อันดนตรีมีคุณทุกอย่างไป ย่อมใช้ได้ตั้งจินดาค่าบุรินทร์**” นั้นเป็นความจริงทุกประการ สมัยปัจจุบันนี้ดนตรียังมีประโยชน์มากกว่าในอดีต การหัดเล่นดนตรี ถึงแม้จะไม่ได้เล่นดนตรีเก่งเป็นอาชีพ แต่เสียงดนตรีจะช่วยกล่อมจิตใจให้สงบรื่นรมย์ ผิดสมอง ทำให้มีสมาธิดีขึ้น การได้เล่นดนตรีรวมเป็นหมู่เป็นการส่งเสริมความสามัคคี ได้พบปะสังสรรค์กัน ได้สร้างความสัมพันธ์ในฐานะเป็นนักดนตรีด้วยกัน ในฐานะเพื่อน ในฐานะครูกับศิษย์ บางทีก็เหมือนกับเป็นคนครอบครัวเดียวกันเสียด้วยซ้ำ ดนตรีเป็นสื่อที่แสดงออกซึ่งความรู้ ความคิด อารมณ์ ประสบการณ์ชีวิต ทั้งความทุกข์ ความสุข ดนตรีทำให้คนมีงานทำ เป็นได้ทั้งอาชีพ คืองานหลัก งานรอง และงานอดิเรก ดนตรีสามารถนำไปใช้ในการเจริญสัมพันธ์มิตรระหว่างประเทศ ยิ่งทุกวันนี้เรามีทูตวัฒนธรรมอายุน้อย ๆ ตั้งแต่เด็กเล็กจนถึงผู้ใหญ่ นำดนตรีออกไปแสดงในต่างประเทศเป็นประจำ ทำให้เพิ่มพูนประสบการณ์ชีวิต และความเข้าใจดีระหว่างเชื้อชาติต่าง ๆ มากกว่าแต่ก่อน การส่งเสริมดนตรีในเด็กจึงเป็นสิ่งสำคัญยิ่ง เมื่อเริ่มมาตีแล้วในเด็ก การสืบทอดต่อเมื่อเป็นผู้ใหญ่ก็จะมีแต่ดีขึ้นเป็นลำดับ

เมื่อเรามีการสอนดนตรีอย่างในปัจจุบันแล้วให้โอกาสได้แสดง เช่น งานมหกรรมดนตรีต่าง ๆ ตั้งแต่ประถมศึกษาจนถึงอุดมศึกษาเช่นนี้ ย่อมเป็นประโยชน์เจริญรุ่งเรืองต่อไป ข้าพเจ้าขออวยพรให้งานดนตรีไทยอุดมศึกษาครั้งนี้ จงประสบความสำเร็จ ขอทุกท่านที่ได้ร่วมแรงร่วมใจในการจัดงานครั้งนี้ จงมีแต่ความสุขโดยทั่วกัน

(คัดจากหนังสือ **ดนตรีไทยอุดมศึกษา ครั้งที่ ๑๘** ณ มหาวิทยาลัยขอนแก่น ๓๑ มกราคม ๒๕๓๐ โดยพระราชาญาณาค)